

- Mężyński A., Łaskarzewska H. (2003). *Biblioteki naukowe w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945: wybór dokumentów źródłowych = Wissenschaftliche Bibliotheken im Generalgouvernement in den Jahren 1939–1945: Ausgewählte Quellendokumente*. Warszawa: Wydawnictwo LTW; online: <https://polona.pl/item/biblioteki-naukowe-w-generalnym-gubernatorstwie-w-latach-1939-1945-wybor-dokumentow,NTI2MDc1Mw/6/#info:metadata> (accessed: June 21st, 2023).
- Nazaruk, P. (2022). Biblioteka lubelskiej Jesziwy (The Library of Lublin Yeshiva). In: *Teatr NN: Wystawy*; online: <https://teatrnn.pl/wystawy/biblioteka-lubelskiej-jesziwy/> (accessed: June 21st, 2023).
- Szary-Matuszkowiak, D. (2022). Andrew Pettegree, Arthur der Weduwen, *The Library. A Fragile History*, London: Profile Books 2021 [review]. *Biblioteka* [yearly] 22, no. 26 (35), 381–388, DOI: 10.14746/b.2022.26.14 (accessed: June 21st, 2023).

Henryk Hollender
ORCID: 0000-0002-1152-0752
Warszawa

Jerzy Jarowiecki, *Prasa we Lwowie w latach 1918–1945*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP; Zielona Góra: Pro Libris — Wydawnictwo WiMBP im. Cypriana Norwida 2022 (Seria Historyczna II), 337 ss., 10 nlb.

<https://doi.org/10.19195/0080-3626.67.18>

W 2022 roku nakładem Wydawnictwa Naukowego i Edukacyjnego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich oraz Pro Libris — Wydawnictwa WiMBP im. Cypriana Norwida w Zielonej Górze ukazała się kolejna książka prasoznawcy Jerzego Jarowieckiego¹, zatytułowana *Prasa we Lwowie w latach 1918–1945*. Jest ona kontynuacją problematyki podjętej w monografii *Prasa we Lwowie w okresie autonomii galicyjskiej (1867–1918)*. Przedstawiona publikacja składa się z dwóch części: „Ośrodek wydawniczo-prasowy we Lwowie w okresie Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)” i „Działalność wydawniczo-prasowa we Lwowie w latach 1939–1945”.

Podstawą do ustalenia tytułów prasy polskiej we Lwowie były materiały zgromadzone przez samego autora oraz opracowane przez wcześniejszych badaczy (m.in. Zenona Kmiecika, Stanisława Antoniewskiego, Irenę Turowską-Barową, Aleksandrę Garlicką), zasoby katalogów (Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Polskiej Akademii Umiejętności,

¹ J. Jarowiecki jest autorem wielu opracowań dotyczących prasy Lwowa, m.in.: *Dzieje prasy polskiej we Lwowie do 1945 roku*, Kraków-Wrocław 2008; *Prasa lwowska w latach 1864–1918: bibliografia*, Kraków 2002; *Prasa we Lwowie w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1993, nr 4, s. 41–56; *Polska i ukraińska prasa pedagogiczna w Galicji w okresie autonomii w latach 1867–1918*, [w:] *Kraków — Lwów: książki, czasopisy, biblioteki XIX–XX st.*, Lwów 2011, t. X, s. 206–225; *Czasopisma pedagogiczne we Lwowie w okresie autonomii galicyjskiej*, [w:] *Spoleczeństwo, kultura, inteligencja: studia historyczne ofiarowane prof. Irenie Homoli-Skapskiej*, red. E. Osman, G. Nieć, Kraków 2009, s. 385–406.

bibliotek poznańskich), spisy bibliograficzne ogólne (*Pierwszy polski spis gazet i czasopism Rzeczypospolitej Polskiej* oraz *Spis gazet i czasopism Rzeczypospolitej Polskiej, Katalog Prasy Polskiej Agencji Reklamowej (PAR-a), Katalog prasy polskiej i obcej Polskiej Agencji Telegraficznej, Urzędowy Wykaz Druków i Urzędowy Wykaz Czasopism Nowych, Wznowionych i Zawieszonych*), a także bibliografie dziedzinowe (czasopism katolickich i pedagogicznych).

Całość czasopiśmiennictwa z lat 1918–1939 autor podzielił na 13 grup: prasa ugrupowań politycznych, czasopisma naukowe i techniczne, czasopisma fachowe, prasa gospodarcza, czasopisma literackie i społeczno-kulturalne, prasa pedagogiczna, prasa wyznaniowa, prasa dla dzieci i młodzieży, czasopisma kobiece, prasa związków zawodowych, prasa sportowa i turystyczna, prasa hobbystyczna, prasa mniejszości narodowych.

W rozdziale wstępnym do tej części autor przypomniał pierwsze dni niepodległości Lwowa, miasta wielonarodowego (zamieszkiwali go Polacy, Żydzi, Ukraińcy, Ormianie, Austriacy, Czesi, Węgrzy), oraz wydarzenia, które miały miejsce w nocy z 31 października na 1 listopada 1918 roku, gdy Ukraińcy zajęli wszystkie ważne obiekty Lwowa, z wyjątkiem lotniska na Lewandówce, a rankiem z gmachów publicznych zwiślały żółto-niebieskie flagi, ulice patrolowali uzbrojeni ukraińscy żołnierze. Polsko-ukraiński konflikt opisywały ówczesne gazety, których tytuły autor wymienia, przytaczając obszernie fragmenty dotyczące relacjonowanych na ich łamach zajęć ulicznych. W podrozdziale drugim, zatytułowanym „Warunki rozwoju prasy we Lwowie” (1.1), autor zwraca uwagę na trudne warunki bytowania w zniszczonym wojną mieście, które utraciło pozycję miasta stołecznego dawnej Galicji, ale — z drugiej strony — podkreśla jego rosnącą rolę ośrodka czerpiącego z bogatej tradycji kulturalnej, naukowej i gospodarczej. Korzystając ze spisów powszechnych przeprowadzanych w latach 1921 i 1931 oraz danych Głównego Urzędu Statystycznego, autor omawia strukturę wyznaniową, poziom wykształcenia, strukturę zawodową z podziałem na płeć i wiek mieszkańców, szkolnictwo oraz sytuację Lwowa jako ośrodka naukowego (uniwersytet, politechnika). Zwraca uwagę na stan poligrafii w mieście oraz uwarunkowania prawne, którym podlegała cała prasa polska, warunki społeczno-kulturowe, polityczne (np. przewrót majowy 1926 roku i towarzyszące mu działania represyjne wobec prasy), ekonomiczne i techniczne.

W rozdziale drugim „Prasa ugrupowań politycznych” szczególnie miejsce zajęła prasa obozu narodowego (2.1), której rozwój nastąpił w drugiej połowie XIX wieku. Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne prowadziło ożywioną działalność wydawniczą przez całe dwudziestolecie międzywojenne. Czytelnik poznaje kolejne tytuły prasowe, ich redaktorów, tematykę najważniejszych artykułów, w tym dotyczących m.in. kwestii mniejszości narodowych. Omówione zostały drukowane na ich łamach teksty literackie, felietony i recenzje pióra wybitnych ówczesnych pisarzy i poetów, artykuły dotyczące malarstwa i rzeźby oraz publicystyka. Autor wspomina o dodatkach prasowych, podaje dane statystyczne. W kolejnych podrozdziałach zaprezentowana została prasa partyjna chadecka, demokratyczna, liberalna, ludowa, socjalistyczna i komunistyczna: „Prasa Chrześcijańskiej Demokracji” (2.2), która sympatyzowała z obozem narodowej demokracji, a wspierana była przez hierarchę Kościoła rzymskokatolickiego; „Prasa demokratyczna i liberalna” (2.3); „Prasa ludowa” (2.4) wraz ze zjawiskami społecznymi, które sprzyjały jej rozwojowi, takimi jak wzrost liczby czytelników, jak również rozwój ruchu ludowego.

Ugrupowania ludowe rywalizowały o wpływy w środowisku chłopów, co było wyraźnie widać na łamach prasy Polskiego Stronnictwa Ludowego czy Stronnictwa Chłopskiego. Tę część pracy zamykają podrozdziały „Prasa socjalistyczna” (2.5) oraz „Prasa komunistyczna i jednolitifrontowa” (2.6).

W kolejnym, obszernym rozdziale trzecim — „Czasopiśmiennictwo naukowe i techniczne” — autor, kierując się kryterium zawartości treściowej, dzieli omawiane tytuły na: ogólnohumanistyczne, filologiczne, historię i nauki pomocnicze, archeologię i muzealnictwo, bibliologię, prawo, teologię, ekonomię, filozofię, etnografię, pedagogikę. Przyjmuje, że wszystkie wymienione czasopisma miały charakter ogólnopolski, o czym świadczy fakt udziału w pracach redakcyjnych przedstawicieli środowisk naukowych z całego kraju. Autor prezentuje je kolejno, ale swoją uwagę koncentruje na czasopismach historycznych, omawiając skład redakcji, tematykę, dodatki, podając dane statystyczne na temat zamieszczanych artykułów i rozpraw, miscellaneów, recenzji i sprawozdań. Na zakończenie tego rozdziału przedstawione zostały czasopisma techniczne (3.2).

Liczna jest grupa czasopism fachowych (rozdział czwarty), w obrębie której autor wyróżnia 10 typów: czasopisma bibliotekarskie i księgarskie, rolniczo-hodowlane, spółdzielcze, dla leśników, prawnicze i sądownicze, dla rzemieślników, urzędników, pożarnicze, wojskowe i kombatanckie oraz prasa (dlaczego nie czasopisma?) medyczna i farmaceutyczna. Zastanawia fakt umieszczenia tu ponownie czasopism prawniczych i sądowniczych oraz omówienie „Przeglądu Sądowego i Administracyjnego”, choć został on wcześniej (rozdział trzeci) wymieniony w grupie czasopism prawniczych i sądowniczych (s. 73).

W rozdziale piątym — „Prasa gospodarcza” — autor wydziela: czasopisma bankowe i giełdowe, gospodarcze, handlowe (kupieckie) i mieszkaniowe. Te ostatnie są szczególnie interesujące, poza charakterem gospodarczym pełniły bowiem funkcje informacyjno-reklamowe, ale bywały także organami lokatorów i sublokatorów. Autor przytacza tytuły prasowe wydawane przez Towarzystwo Ochrony Lokatorów Wschodniej i Zachodniej Małopolski, Towarzystwa Ochrony Lokatorów Województwa Lwowskiego, Towarzystwa Właścicieli Realności i inne.

Stosunkowo obszerny rozdział szósty — „Czasopisma literackie i społeczno-kulturalne” — Jerzy Jarowiecki rozpoczyna charakterystyką środowiska literacko-artystycznego i kulturalnego Lwowa, jego publiczności czytelniczej i rozbudowanego środowiska prasowego. Przytacza wspomnienia Tymona Terleckiego, Mariana Tyrowicza, Mieczysława Piszczkowskiego. Podaje dane statystyczne, pisząc (s. 106), iż „Wśród 1090 tytułów periodyki literackie i społeczno-kulturalne stanowiły 7,8%, tj. 85 tytułów. W tej grupie znajdowały się pisma społeczno-kulturalne (30), kulturalno-artystyczne (4), literackie (20), teatralne (11), muzyczne (4), filmowe (11)”. Czasopisma humorystyczne i satyryczne to 22 tytuły, a czasopisma naukowe — aż 86 tytułów. Były również czasopisma dla młodzieży gimnazjalnej i akademickiej lub przez nią wydawane. Ukazywały się także literackie dodatki do pism codziennych.

W rozdziale siódmym poznajemy czasopisma pedagogiczne. Warto zwrócić uwagę na refleksję końcową autora, który podkreśla, że czasopisma pedagogiczne nie tylko we Lwowie, ale i w całym kraju umiejętnie łączyły środowiska nauczycielskie z organizacjami nauczycielskimi oraz ze środowiskiem naukowym. Efektem tej współpracy było popularyzowanie na łamach czasopism m.in. nowych teorii wychowania, psychologii

i pedagogiki, informowanie o reformach oświatowych, nowych koncepcjach wychowawczych, zachęcanie do współpracy.

„Prasa wyznaniowa” (rozdział ósmy), reprezentowana przez 59 tytułów, obejmowała pisma Kościoła rzymskokatolickiego (34), greckokatolickiego (22 tytuły drukowane alfabetem cyrylickim lub łacińskim, w tym jedno po polsku), ormiańskiego (3). Główne tematy dotyczyły Stolicy Apostolskiej (dekrety, listy pasterskie), problemów moralnych, spraw rodziny i katechezy. Drukowano teksty z różnych dziedzin teologii, historii kościoła, materiały homiletyczne, informacje o misjach prowadzonych przez zakony i o ruchu wydawniczym. Pojawiały się też tematy związane z polityką i kwestiami społecznymi.

„Prasa dla dzieci i młodzieży oraz młodzieżowa” (rozdział dziewiąty) reprezentowana była przez 134 tytuły, co — według obliczeń autora — stanowiło 12,2% wszystkich wydawanych pism. W tej interesującej części poznajemy rynek prasowy Lwowa związany ze szkołą, programami nauczania, metodyką nauczania. Zamieszczane artykuły dotyczyły kształtowania poczucia tożsamości narodowej i świadomości historycznej, uczestnictwa w kulturze i komunikacji społecznej poprzez prezentowanie określonego wzoru osobowego. Pisma szkolne wydawali także sami uczniowie, rozwijając przy tym swoją działalność twórczą oraz cechy człowieka aktywnego i uspołecznionego.

Równie bogaty w tytuły prasowe jest rozdział dziesiąty pt. „Czasopisma kobiece”. Trzeba tu pamiętać, że po odzyskaniu niepodległości kobiety uzyskały prawa wyborcze i inne prawa obywatelskie, zaczęły powstawać organizacje kobiece. Wydawane dla kobiet czasopisma odpowiadały zróżnicowanym potrzebom społecznym, kulturalnym, a także modowym. Autor przytacza tytuły tych czasopism, w tym m.in.: „Ziemiankę Polską”, „Legunkę” (żeński odpowiednik legionisty), „Świat Kobiety. Czasopismo poświęcone modzie i sprawom kobiecym”.

We Lwowie ukazywało się ok. 60 tytułów prasy związkowej państwowej i samorządowej, którym autor poświęca niewiele miejsca (rozdział jedenasty pt. „Prasa związków zawodowych”).

Rozdział następny (dwunasty) — „Prasa sportowa i turystyczna” — zawiera podrozdziały dotyczące czasopism sportowych, których ukazywało się 43. Były wydawane przez kluby sportowe, związki i stowarzyszenia, spółki akcyjne czy osoby prywatne. Zawierały sprawozdania z imprez sportowych, publicystykę z zakresu kultury fizycznej, etyki, literatury. Z kolei czasopisma poświęcone turystyce, krajoznawstwu i uzdrowiskom ukazywały się we Lwowie za sprawą różnych instytucji, jak: Wydział Turystyki przy Ministerstwie Komunikacji, Oddział Polskiego Biura Podroży Orbis, Inwalidzka Spółka Wydawnicza, Związek Popierania Turystyki Królewskiego Stołecznego miasta Lwowa, Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Polskie Towarzystwo Tatrzańskie czy Polski Związek Zdrojowisk, Uzdrowisk i Kąpielii Morskich we Lwowie. Zabrakło informacji o ich liczbie.

Niewiele jest informacji na temat prasy hobbystycznej (rozdział trzynasty), dotyczącej zagadnień filatelistyki, fotografii, numizmatyki, krótkofalarstwa.

Rozdział czternasty „Prasa mniejszości narodowych w dwudziestoleciu międzywojennym” dotyczy mniejszości ukraińskiej (68 tytułów poddanych przez autora analizie), żydowskiej i niemieckiej. Autor zwraca uwagę na warunki ekonomiczne, polityczne i społeczne, możliwości utrzymania ciągłości kultury, tradycji oraz obyczajów grup et-

nicznych we Lwowie. Wymienia liczne tytuły, podkreśla ich różnorodność tematyczną i przeznaczenie czytelnicze.

Druga część monografii dotyczy okresu wojennego 1939–1945 i składa się z czterech rozdziałów. Są to: „Lwów i jego prasa w 1939 r.”, „Prasa w okresie okupacji sowieckiej (1939–1941)”, „Organizowanie się polskiego ruchu oporu i jego prasa konspiracyjna”, „Prasa w okresie okupacji niemieckiej”. Autor przypomina, że dopiero od niedawna możliwe zaczęły być badania nad okupacją sowiecką na Kresach Wschodnich i działalnością konspiracyjną na tym terenie. Podkreśla rolę wspomnień i pamiętników jako źródeł do badań nad ruchem oporu na tych ziemiach. W 1939 roku mieszkańcy Lwowa mieli do dyspozycji 10 dzienników, wiele czasopism reprezentujących różne ugrupowania polityczne, adresowanych do różnych grup odbiorców. Była także dostępna prasa ukraińska, żydowska i mniejszości niemieckiej. Autor szeroko opisuje pierwsze dni po wkroczeniu do Lwowa Armii Czerwonej, w wyniku czego charakter i tematyka tytułów prasowych musiały ulec znacznej zmianie. Omawia funkcjonowanie prasy ukraińskiej oraz początek ruchu podziemnego. W zamieszczonej tu tabeli 5, zatytułowanej „Wydawcy prasy konspiracyjnej we Lwowie”, zestawiona została prasa ugrupowań i instytucji związanych z emigracyjnym rządem polskim w Londynie (22 tytuły), prasa innych organizacji podziemnych (14) oraz prasa Polskiej Partii Robotniczej i organizacji z nią związanych (8). Osobno omówiona została prasa: Delegatury Rządu na Kraj, Związku Walki Zbrojnej — Armii Krajowej, Szarych Szeregów, Stronnictwa Narodowego, prasa socjalistyczna, ruchu ludowego, ugrupowań sanacyjnych, Stronnictwa Pracy, prasa konspiracyjna Polskiej Partii Robotniczej i Gwardii Ludowej oraz innych ugrupowań. Osobne miejsce zajęła polityka prasowa na terenie dystryktu Galicja i całego Generalnego Gubernatorstwa.

Z uznaniem należy przyjąć tę interdyscyplinarną pozycję, której autor wykonał ogromną pracę na etapie gromadzenia źródeł archiwalnych, drukowanych, bibliografii, spisów i katalogów, wspomnień oraz opracowań. Dzięki tak obszernej bazie powstała monografia, która jest opowieścią o Lwowie, jego mieszkańcach oraz wydawanych w mieście tytułach prasowych. Jak napisał autor we wstępie, dokładniej omówił on zaledwie kilkadziesiąt tytułów; w „Indeksie tytułów prasowych wydawanych we Lwowie wymienionych w książce” uwzględniono 713 tytułów.

Książka jest też historią miasta zamieszkiwanego przez różne narodowości, z ich własną kulturą i obyczajami. Ale to też pozycja trudna w odbiorze, bogata w tytuły prasowe, a pozbawiona — wzbogacających treść i ułatwiających odbiór — tematycznych tabel (jest ich tylko 6), wykresów i zestawień statystycznych dotyczących wydawców, nakładców, częstotliwości, miejsc wydania itp.; na końcu książki zamieszczono 10 stron z białoczarowymi ilustracjami. Chcę też zwrócić uwagę na pewną kwestię terminologiczną, która nie jest tu jasna. Chodzi o terminy „czasopisma” i „prasa” używane w pracy zamiennie lub obok siebie. Np. w tytule rozdziału widnieje termin „prasa”, ale w omówieniu mówi się o „czasopismach” lub wśród dziesięciu grup „czasopism fachowych” jedna funkcjonuje jako „prasa”. Odwołując się do definicji zaczerpniętej z *Encyklopedii książki* (t. 2, Wrocław 2017, s. 426), „prasa [...] jest zbiorowym określeniem drukowanych gazet i czasopism [...]”, czyli jest terminem szerszym od terminu „czasopisma”. Wydaje mi się, że to niepotrzebne „zamieszanie” może sprawić kłopot mniej wyrobionemu czytelnikowi czy początkującemu badaczowi. Szkoda, że autor nigdzie nie wyjaśnił spraw terminologii

i nie zaprezentował zastosowanych w pracy metod badawczych. Publikację uzupełniają: wstęp, zakończenie, bibliografia, indeks tytułów prasowych wydawanych we Lwowie wymienionych w książce — bywa, że niektórych tam brakuje, np. „Głosu Polskiego Związku Niższych Funkcjonariuszy Służby Państwowej” (s. 145) — indeks osób oraz wspomniane wyżej ilustracje tytułów prasowych.

Na zakończenie dodajmy, że książka została uhonorowana Nagrodą Naukową Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich im. Adama Łysakowskiego za rok 2022.

Małgorzata Korczyńska-Derkacz

ORCID: 0000-0002-1470-2252

Uniwersytet Wrocławski